

RECENSIE

► **Gender in media, kunst en cultuur**

Rosemarie Buikema & Iris van der Tuin
(red.)

Bussum: Coutinho, 2007
319 pagina's, prijs: € 32,50
ISBN: 978 90 469 0049 9

Bijna vijftien jaar geleden (in 1994) werd een aanvullende opleiding 'Vrouwenstudies' aan de Universiteit Antwerpen opgestart, een samenwerkingsverband tussen alle Vlaamse universiteiten, en ik gebruikte toen (net als vele andere collega's lesgevers) als handboek *Vrouwenstudies in de cultuurwetenschappen*, uitgegeven door Rosemarie Buikema en Anneke Smelik, dan net van de pers (Coutinho, 1993). De grote aantrekkingskracht van dit werk was een bepaalde driedeling die toegepast werd in alle hoofdstukken (een twaalfstal, van feministische Literatuurwetenschap, Taalkunde, tot Semiotiek en Psychoanalyse) en zo voor een goede coherentie zorgde doorheen alle benaderingen. Toen werd het onderscheid gemaakt tussen een gelijkheids-, verschil- en deconstructiedenken en fungeerde één en dezelfde roman (annex film), *The Color Purple* van Alice Walker, als rode draad doorheen alle benaderingen. Hoofdbekommernis was de introductie van de notie 'interdisciplinariteit' die bruggen diende te slaan tussen zeer uiteenlopende wetenschappelijke stromingen, disciplines en theorieën, een eerste bekroning van de introductie van algemene theorievorming aan de Nederlandse universiteiten.

Nu brengen Rosemarie Buikema en Iris van der Tuin uit dezelfde Universiteit Utrecht een nieuw handboek op de markt, *Gender in media, kunst en cultuur* met extra materiaal op

de website van de uitgever (www.coutinho.nl). Als centraal begrip werd gekozen voor 'gender', zowel in de hoofdtitel als in de vele opstellen, een reeds ouder begrip, maar een 'paraplu' (p. 10) die wel heel veel ladingen dekt. Vijftien jaar later is de wereld inderdaad veel complexer geworden en moeten Vrouwenstudies mee evolueren, mee met een nieuwe geopolitieke en socioculturele wereld, ook mee met de cultuurwetenschappen zelf. Waar in het eerste handboek de nadruk nogal sterk gelegd werd op de triade gelijkheids-, verschil- en deconstructiedenken (de eerste twee leken heel goed definieerbaar, de derde was een veel opener begrip), lijkt het roer nu definitief omgegooid. Dit nieuwe boek gaat resoluut voor de prioriteit van het poststructuralistisch perspectief zonder evenwel de geschiedenis van de feministische theorievorming buiten spel te zetten. Alle hoofdstukken hebben dezelfde grondstructuur: het verhaal van de heldin, haar strijd gevoerd op verschillende plaatsen en in verschillende tijden, beginnend met een micro-verhaal en uitdeinend naar een macro-verhaal, meestal sterk methodologisch van aard. De absolute charme van dit nieuwe werk is zeker de aantrekkingskracht van de 'woman warrior' en haar centrale positie in vijftien hoofdstukken. Vijftien heldinnen, ook vijftien mogelijke invullingen van wat Genderstudies vandaag zijn. Want als er iets duidelijk wordt na het lezen van dit werk is het zeker de enorme diversiteit van methodes om overal ter wereld, en in alle soorten wetenschapsmodellen, de notie 'gender' in te vullen. Dat de oude 'Vrouwenstudies' noodzakelijk tot 'Genderstudies' dienden te evolueren, wordt na het lezen van dit werk absoluut duidelijk: de bepaling van 'gender' gaat duidelijk niet zonder

daar 'mannen' bij te betrekken, mannen én vrouwen, en zoveel mogelijk facetten van de maatschappelijke en sociale 'gendermachine', zoals Magda Michielsens dit complex conglomeraat van institutionalisatie en socialisatie placht te noemen. Elk hoofdstuk voert nu een al dan niet welbekende 'heldin' ten tonele, aangevuld met het 'macro-verhaal', een stukje recente cultuurwetenschap gefocust op de genderproblematiek.

In deel I staan eerder een aantal fundamentele debatten centraal (p. 13-122), in deel II kaderen de voorbeelden sterker in specifieke disciplines (p. 123-244). Als 'centrale debatten' worden eerst zeven soorten 'strijdtoneel' aangeboden: Simone de Beauvoir en de geschiedenis van het feminisme (Iris van der Tuin), de cyborg en de feministische visie op biologie en lichaam (Cecilia Asberg), Antigone en het standpuntdenken (Sarah Bracke en María Puig de la Bellacasa), Gloria Anzaldúa en de interdisciplinariteit (Gloria Wekker), Sarah Baartman en de ethiek van de representatie (Rosemarie Buikema), Phoolan Devi en de postkoloniale kritiek (Sandra Ponzanesi), en ten slotte de *tomboy* in het licht van de *queer studies* (renée c. hoogland).

In dit eerste deel wordt vaak nog de oude driedeling gelijkheids-/verschil-/deconstructiedenken gebruikt, niet meer als rigoureuze afbakening zoals in het oude boek, maar veeleer als een reeks glijdende overgangen. Zo leest men dat het verschildenken de radicale tak van het gelijkheidsdenken verder uitwerkt en dat er een minder en meer radicaal soort differentiedenken bestaat (p. 28). In plaats van deconstructie komt nu als algemeen kader het poststructuralisme: er bestaat niet één soort vrouwelijk schrijven of één vrouwelijke literaireit of esthetiek (p. 29), er bestaat vooral contextgebonden onderzoek dat een groot gamma vrouwen toont (p. 30). Kortom alle tradities uit de grote kennisfabriek zijn constant in beweging. Voor

Iris van der Tuin

wie is 'opgegroeid' in het oude driedelige denkpatroon waarin alle soorten Vrouwenstudies wel ergens thuishoorden, roept de plotse 'verdwijning' van 'deconstructie' wel vragen op. 'Deconstructie' als algemeen referentiekader ruimt de plaats voor een zeer brede 'poststructuralistisch' praktijk, een veel betere opstelling dan de kunstmatige opsplitsing tussen een beperkt 'differentiedenken' en een te breed uitdeinende 'deconstructie' uit het vorige boek. In een inleiding of een verklarende woordenlijst (deze ontbreekt nu, zie 1993: p. 222-227) had hier wel deze verandering in globale positionering kunnen opgenomen worden: een 'poststructuralistische' praktijk is alomvattend (wat blijkt uit de diverse bijdragen), daarom ook vrij inspirerend en de grenzen van de aparte disciplines overstijgend, maar als centraal referentiepunt blijft ze toch ergens in de kou staan. Prachtige aanvullingen zijn evenwel de evoluties in geneeskunde en biologie (p. 40 en verder, naar aanleiding van het cyborglichaam), het eerder sociologisch getinte 'standpuntdenken' (p. 53 en verder, naar aanleiding van Antigone en kennis als strijdtoneel), intersectionaliteit en interdisciplinariteit met in hun kielzog een belangrijke discussie over de academische organisatie van wetenschap zelf (p. 64 en verder) en de meest recente evoluties in het postkoloniale denken die resulteren in een 'verlicht' postkoloniaal subject (p. 103 en verder).

Deel II dat een aantal 'Disciplines' behandelt zit minder sterk verweven in de oude driedeling, des te sterker in een aantal nieuwe bevragingen. Godsdienst om te beginnen, met het icoon van de pop Madonna en het icoon van het christelijk zondegevoel Maria Magdalena, twee diep gravende hoofdstukken over 'reclaiming female agency' op gebieden waar vooralsnog vooral een mannelijke verbeelding en inbeelding aan het werk waren (respectievelijk door Anne-Marie Korte en Ann-Sophie Lehmann). Even radicaal en problematiserend is de grensoverschrijding in de kunst van Cindy Sherman, kunst en net weer geen kunst, zeer snel ingehaald door de modefotografie zelf, maar steeds een medium vol pastiche, parodie en karikatuur, een medium dat uiterst geschikt is om de culturele constructie van vrouwelijkheid in al haar vloeibaarheid bloot te leggen (door Marta

Zarzycka). Waarom Peter Pan eigenlijk een vrouw is, en meer specifiek een 'woman warrior', wordt onderzocht als bewustwording van een 'kijken' dat tegelijk een 'blind kijken' is met betrekking tot hetgeen in al zijn meerduideligheid voorhanden is, maar toch blijkt ontkend te worden.

Centraal voorbeeld en supericoon uit geheel dit boek is echter Lara Croft, onderwerp van twee bijdragen geschreven door Anneke Smelik en door Maja Mikula, respectievelijk handelend over feministische filmwetenschap en videogames. Globaal poststructuralistisch zijn hier de vragen hoe betekenisvorming en welk soort betekenisgeving hier tot stand komen, of wat de film nu eigenlijk 'doet', zeker niet meer wat die Lara Croft 'betekent'. Wat onder deze vraagstellingen gepresenteerd wordt, neemt in het boek een heel bijzondere plaats in, omdat de gehele notie 'betekenis' op zijn kop wordt gezet en vervangen wordt door een combinatie van affect-ritme-energie-fragmentatie. In plaats van oedipale, psychoanalytische en semiotische verklaringmodellen wordt nu met anti-oedipale Deleuziaans-Guattariaanse uitgangspunten gewerkt waardoor de oude noties gebrek, verlangen, castratie vervangen worden door veelvoudige verlangens die open processen van 'worden' op gang trekken. Zeg maar dat hier getoond wordt hoe nieuwe identiteiten kunnen gecreëerd worden, losgebroken uit aloude verstarde patronen, ingebed in nieuwe noties over tijd en ruimte, niet meer refererend naar patronen van 'zijn', maar van 'worden'. Beloftevol om meer Vrouwenstudies mee te bevragen, denk ik dan, want zo ontloop je volledig de (meta)taal van de 'vijand' waarin je anders sowieso gevangen blijft.

Wat nog rest zijn twee meer traditionele studies uit de hoek van de feministische geschiedschrijving (de politiek van Florence Nightingale, door Geertje Mak en Berteké Waalwijk) en literatuurbeschuwing (Hélène

Swarth en de constructie van mannelijkheid, door Maaïke Meyer) die ook in het vorige boek thuis hadden kunnen horen. Ook de allerlaatste bijdrage over Dimpna als krijgs-heldin (door Rosi Braidotti) begint op traditionele wijze, maar overstijgt geleidelijk aan de traditionele aspecten van verhaal- en voorstelingsanalyse door in te zoomen op ruimere theoretische instrumenten en analytische kaders, zoals de ethische en etnische context, de politieke theorie en de rol van emoties, de analyse van vrouwelijke waanzin en de feministische epistemologie. Vertrekkend van en eindigend op een strikt persoonlijke noot (het beeldje van deze 'woman warrior' staat al jarenlang op mijn bureau, ik heb het ooit gekregen van iemand die ik heb liefgehad, maar ben kwijtgeraakt) toont Braidotti hoe een emotioneel beladen detail uit de persoonlijke levenssfeer vaak aan de oorsprong ligt van jaren keiharde inzet, dankzij, en niet ondanks, de affectieve verbondenheid.

Omdat het in laatste instantie om een cursusboek gaat (met name binnen het departement Media- en Cultuurwetenschappen van de Faculteit der Geesteswetenschappen) horen er nog enkele bladzijden 'Onderzoeksvragen voor verdere studie' bij (p. 277-289), die nieuw materiaal suggereren voor additioneel onderzoek.

Samengevat is dit een schitterende nieuwe reader opgezet door een dynamische ploeg die reeds twintig jaar intens samenwerkt en voor een heel leesbaar boek gezorgd heeft dat in elke bibliotheek uit de Cultuurwetenschappen thuis hoort. De thematiek van de 'woman warrior' fascineert een ruim publiek dat zowel in de 'hoge' als 'lage' cultuur, zowel in de academische als artistieke wereld kan thuis horen. Anno 2009 laat 'gender' een bijzonder vloeibare culturele constructie van vrouwelijkheid zien, vanuit vele disciplines te bevragen, nooit ergens essentialistisch aan vast te pin-

nen, finaal ontsnappend aan een freudiaans/lacaniaans syndroom van het eeuwige Tekort.

Freddy Decreus

Noot

1. Deze GAS-opleiding (gediplomeerde aanvullende studies) werd in 1994-2004 omgevormd tot VAO, of Voortgezette Academische Opleiding Vrouwenstudies en afgeschaft in 2006-2007.